

Кушнерук Дмитро Володимирович,
аспірант 3-го року навчання кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Некіт К.Г.

ВИДИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА РИМСЬКИМ ПРАВОМ

Довершеність римського права вже неодноразово визнавалась правниками протягом багатьох століть. Саме ґрунтування на ідеях природного права, засадах справедливості, порядності, доброчесності лежать в основі частих повторювань його рішень, конструкцій, ідей в різних системах права століття потому. І зараз воно не втратило своєї актуальності.

Право власності, як юридична конструкція, не є винятком. Саме римському праву ми завдячуємо стрункій системі речових прав, серцевиною яких є право власності.

Припускають, що інститут власності спочатку склався тільки щодо *res mancipi*, як речей найбільш цінних в архаїчному господарстві, і лише згодом був перенесений на *res pes mancipi*.

Але слід звернути увагу на те, що саме право власності у класичному римському праві ще тільки починало складатися, про що свідчить, зокрема, той факт, що в архаїчній латинській мові не існувало навіть загальновизнаних термінів для позначення юридичних інститутів посідання і власності. Більш того, не було чіткого розмежування цих двох інститутів.

Лише поступово формується розуміння права власності як найбільш повного панування над річчю, що допускається цивільним правом (*dominium ex jure Quiritium*) [1, с. 318-319].

Власність у Стародавньому Римі могла належати тільки римському народу, а згодом – окремим римським громадянам. Звідси і назва власності - *dominium ex jure Quiritum* – квіритська власність. Ця власність базувалася на нормах цивільного права (*jus civile*) і характеризувалась обов'язковим поєднанням у ній таких специфічних ознак: а) її суб'єктами могли бути тільки римські громадяни (винятком з цього правила були лише латини, наділені *jus commercii*, тобто ті, які визнавали себе повноправними особами в галузі майнових відносин; б) її матеріальним об'єктом були речі, які підлягали складній процедурі передачі – манципації.

У літературі зазначається, що квіритська власність мала замкнутий характер, і поки Римська держава була невеликою, вона відповідала її внутрішнім потребам. Але з перетворенням Римської держави у світову квіритська власність стала гальмом розвитку цивільного обороту. Усе це зумовило пом'якшення формалізму квіритської власності і виникнення більш гнучких форм власності.

З'являються такі форми власності, як преторська (бонітарна власність), провінційна власність, власність переґринів. Таким чином, у спеціальній літературі йдеться про те, що індивідуалізація власності, ускладнення пов'язаних з цим відносин на певному етапі вели до своєрідного «розщеплення» єдиної колись категорії права квіритської власності. Зокрема, особливості правового режиму мали землі власне римські та провінційні. Перші – звільнені від податку, з провінційних стягується спеціальний податок – *stipendium* або *tributum*. Крім того, в деяких джерелах згадується можливість подвійного «домінія» (володарювання) над рабом: на підставі *jus civile* та на підставі права бонітарного (преторського).

Таке зовнішнє ускладнення відносин власності призвело до поширення у романистиці погляду, згідно з яким у римському праві визнавалося існування власності (права власності) у чотирьох видах: квіритська, бонітарна (або ж преторська), провінційна та власність переґрівів [1, с. 321].

Як відомо, цивільне право для передачі права квіритської власності на *res mancipi* вимагало формальних актів *mancipatio* і *injure cesio*. Однак на практиці дуже часто, особливо з розвитком ремесла і торгівлі, зокрема міжнародної, відчуження *res mancipi* відбувалося без будь-яких формальностей. За старим цивільним правом, право власності в такому випадку не переходило до покупця. Продавець залишався квіритським власником, а покупець ставав тільки володільцем речі. Якщо продавець був недобросовісним, то ніщо не перешкоджало йому повернути собі продану річ на тій підставі, що манципації не було і покупець не став квіритським власником. Звичайно, такий набувач міг захищати своє володіння за допомогою володарських інтердиктів і не тільки проти сторонніх осіб, але й проти самого квіритського власника. Але посесорний захист не був остаточним, продавець міг пред'явити петиторний позов (*rei vindicatio*) і тоді набувач повинен був повернути йому річ [2].

Провінційну власність складала земля, яка перейшла до власності римського народу внаслідок загарбницьких війн. Одна частина цієї землі переходила до власності держави і складала частину державного земельного фонду, інша частина також переходила до власності держави, але залишалася у користуванні підкорених народів. З державного фонду земля видавалася у користування лише римським громадянам. Хоча вона передавалася на праві користування, фактично то було право власності – римські громадяни мали право розпоряджатися цією землею.

Як зазначає Є.О. Харитонов, якщо звернутися до першоджерел, виникає сумнів у правомірності зазначеної диференціації власності.

По-перше, некоректними є підстави та критерії класифікації. Наприклад, провінційну власність виокремлено тільки за єдиним критерієм, що відрізняє її

від римської власності, – те, що вона оподатковується. З певною мірою умовності сюди можна додати географічний критерій. Але цього, очевидно, недостатньо для виокремлення відносин у самостійний вид, тим більше, що йдеться тільки про один специфічний об'єкт – землю. Але ж класифікуються не аграрні відносини, а власність взагалі.

Що стосується власності перегрінів, то її виокремлено, згідно з цією позицією, за критерієм масиву нормативного матеріалу, що застосовується. Однак, як зазначалося, при формуванні римського «класичного» права *jus civile* і *jus gentium* практично рівною мірою слугували джерелами формування приватного права, що забезпечувало досить надійний захист інтересів іноземців у Римі періоду принципату.

Щодо так званої бонітарної, або преторської, власності висновки можуть бути ще парадоксальнішими. Як свідчать останні дослідження першоджерел, римські юристи, що користувалися юридичною термінологією у її суворому та чіткому значенні, ніколи не кваліфікували бонітарного господаря речі як власника. Терміну «бонітарна», або «преторська», власність римське право не знало. Вперше його використав Теофіл, візантійський юрист VI ст. н. е., у парафразі Інституцій. Що ж стосується сутності «бонітарної власності», то за своїм характером вона була добросовісним посіданням, що є, до речі, підставою для набуття права власності за давністю володіння.

Отже, можна зробити висновок про некоректність розмежування у римському праві кількох видів права власності. Скоріше таке «розщеплення» пов'язане не з реальним існуванням кількох видів власності (права власності), а є спробою екстраполювати сучасні підходи, поняття, категорії на давньоримську основу [3, с. 84].

Література:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – 2-ге видання. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – С. 318-321.
2. Види права власності. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z001_page_50.html
3. Харитонов Є.О. Основи римського приватного права: Конспект лекцій. – 4-е вид., перероб. і доповн. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – С. 84.